

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی

سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷

تاریخ دریافت: ۹۶/۱۱/۱۴

تاریخ تصویب: ۹۷/۰۲/۲۱

صفحات: ۸۳-۱۰۴

روابط خارجی ایران و عربستان در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ با تاکید بر تحولات عراق

فریدون اکبرزاده

استادیار گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

شیوا جلال پور

استادیار گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

ابوطالب جعفری*

دانشجوی دکتری علوم سیاسی، واحد خرمشهر، دانشگاه آزاد خرمشهر- خلیج فارس، ایران

چکیده

ایران و عربستان دو کشور مهم در خاورمیانه محسوب می‌شوند هر چند اختلافات مذهبی میان دو کشور وجود دارد اما اشتراکات فرا مذهبی (دینی) نیز وجود دارد که این دو روند روابط خارجه این دو کشور را در ادوار مختلف بنا نهاده است سوالی که در مقاله حاضر مطرح است این است که اساسا چه مسائلی در استحکام و گسست روابط بین دو کشور در سال‌های ۸۴ تا ۹۴ دخیل بوده که می‌توان گفت مسائل منطقه‌ای از جمله تحولات عراق بوده، مطالعات نشان می‌دهد هر چه از دوران ریاست جمهوری محمود احمدی نژاد گذشته روابط دو کشور رو به سردی گرایش پیدا کرده و تنش بین ایران و عربستان شدت گرفته است. اساسا تعلقات طرفین نسبت به حوزه‌های نفوذشان و ورود هر یک به حوزه تحت نفوذ دیگری علل اصلی این تنش‌ها بوده است که منجر به تخصم و حتی تهدید لفظی بین دولتمردان دو کشور در سال‌های اخیر گردید. پس از خروج نیروهای امریکایی از عراق، عربستان تمام تلاشش را کرد تا کارگزاران سنی را در تغییرات سیاسی عراق حاکم نماید ولی با توجه به نفوذ ایران در بین تشیع و همین تاکید دول دیگر بر ایجاد یک حکومت دمکراتیک در عراق و همچنین تکرر تشیع بر تسنن در عراق کارگزاران شیعه انتخاب شدند. آنچه مسلم است عربستان خود را مدافع تسنن در منطقه می‌داند و ایران خود را مدافع تشیع در منطقه می‌خواند. قدر مسلم آنست که مسایل ژئوپلیتیکی منطقه یا تاثیرگذار بر روابط ایران و عربستان می‌باشد یا تاثیرپذیر از این روابط می‌باشد.

کلید واژه: ژئوپلیتیک، عراق، ایران، عربستان، تشیع و تسنن.

---

* نویسنده مسئول، ایمیل: a_jafari^{۲۳۹}@yahoo.com

مقدمه:

اگر بخواهیم به طور کلی به بحث سیاست خارجی پردازیم سه عامل مهم ژئوپلیتیک، اکونومیک و استراتژیک در تشدید یا تضعیف روابط خارجی دو یا چند کشور موثر هستند و وجود این سه عامل می‌تواند به سود یا زیان یک کشور واقع گردد از نگاه ژئوپلیتیکی روابط ایران و عربستان وابسته به استراتژیک آن‌ها بوده از این منظر نیز مرزبندی‌های ایدئولوژیک را نباید نادیده گرفت از آنجا که می‌توان دو کشور ایران و عربستان را از قدرت‌های برتر منطقه دانست به طوری که هر یک برخی از کشورهای همسایه و همفکر خود را در منطقه هدایت و حمایت می‌کنند. و این حمایت‌ها گاه معنوی و گاه مادی بوده است. در این میان که حمایت‌های ایدئولوژیک عربستان از سنت و کشورهای قطر، یمن، بحرین و امارات بوده است و ایران سوریه، لبنان عراق و جنبش حماس و محور مقاومت فلسطین را حمایت کرده است عربستان خود را خواستگاه اسلام می‌داند و ایران نیز خود را راهبر اسلام شیعی می‌داند.

عراق کشوری است که می‌توان آن را بعد از ایران پایگاه دوم تشیع دانست لذا از لحاظ استراتژیکی عراق هم برای ایران مهم بوده است و هم برای عربستان و هر دو برای ایجاد پایگاهی سیاسی در این کشور هزینه‌های قابل توجه‌ای را متحمل شده‌اند طبیعی به نظر می‌رسد که با وجود ۶۰ درصد جمعیت عراق که شیعه می‌باشد تکرر مذهبی به سمت ایران بیشتر باشد اما حاکمیت عراق تا قبل از حضور امریکا در این کشور خلاف این طبیعت حرکت می‌کرده و در سال‌های اخیر با تغییر حاکمیت در عراق نگاه‌ها به سمت ایران متمایل شده است، و عربستان تلاش می‌کند تا عراق به عنوان یک کشور همزبان هم رای آن‌ها باشد، اگر چنین نباشد حداقل با ایران نیز مرادده‌ای نداشته باشد در شکاف ایدئولوژیک بین این دو کشور یکی از اصلی ترین مولفه در روند رابطه خارجی این دو کشور با نفوذ هریک در حوزه تصمیم گیری عراق است.

آغاز روابط دو کشور:

ایران با پذیرش رسمی پادشاهی حجاز در صدد برقراری روابط با این پادشاهی بر آمد البته دولت ایران به استمرار این پادشاهی بادیده شک و تردید می نگریست، چرا که فعالیت گسترده خاندان آل سعود علیه این پادشاهی با اتحاد مذهبی و سیاسی علمای سلفی، آینده حکومت حجاز را با حدس و گمان‌های بسیاری روبرو کرده بود. بنابراین می‌توان فاصله سال‌های ۱۲۹۹ تا ۱۳۰۴ را دوران تردید و سردرگمی ایران در برقراری رابطه با عربستان دانست، تردیدی که مهم

روابط خارجی ایران و عربستان در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ با تأکید بر تحولات عراق ۵
ترین نمونه آن را می‌توان در نپذیرفتن تقاضای کمک پادشاهی حجاز از ایران (به رغم توصیه
عین‌الملک هویدا، فرستاده ایران به حجاز) برای مقابله با آل سعود دانست. (احمدی، ۱۳۸۶: ۴۷)
در سال ۱۳۰۹ سفارت ایران در عربستان سعودی افتتاح و در سال ۱۳۱۴ سفارت ایران در
جده تعطیل و سفیر ایران در مصر به عنوان اکرديته در عربستان انتخاب شد. این رابطه تا سال
۱۳۲۲ ادامه یافت. در همین سال به دلیل درگیری شدید بین شیعیان و مقانات سعودی در جرم و
اتهام وهابیان به یک حاجی ایرانی و نهایتاً اعدام وی و جداساختن سر این حاجی ایرانی در ملاء
عام، رابطه سیاسی دو کشور قطع گردید. در سال ۱۳۲۶ هیات حسن‌نیتی از طرف عربستان
سعودی جهت تجدید روابط دو کشور وارد ایران گردید. (اخوان کاظمی، ۱۳۸۳: ۱۱۵)

روابط ایران و عربستان متأثر از آمریکا:

روابط دو کشور ایران و عربستان در دهه ۱۳۵۰ با دکترین سیاسی نیکسون به یکدیگر پیوند
خورده و بیشتر با آیین مزبور قابل تفسیر و تبیین می‌باشد. در چارچوب این دکترین دو کشور
همکاریهایی را در منطقه برای حفظ وضع موجود و منافع غرب آغاز می‌نمایند. در این راستا
ایران با قدرت بالقوه نظامی خود حفظ امنیت منطقه را به عهده می‌گیرد و عربستان با توان
مالی و ذخایر عظیم نفتی نقش قدرت اقتصادی را متعهد می‌شود. با وجود این همکاری‌ها در
روابط دو کشور در این برهه نیز به چشم می‌خورد. (اخوان کاظمی، ۱۳۷۳: ۱۴۰)

در دهه پنجاه شاه مخلوع ایران سعی نمود تا جاه طلبی منطقه‌ای خود را تحقق بخشد. لذا
با طرح کردن تشکیل یک پیمان دفاعی برای کشورهای خلیج فارس تلاش کرد تا رهبری این
کشورها را بر عهده گیرد و نقش برادر بزرگتر را برای آنها ایفا نماید. عملی شدن این طرح می
توانست به بلند پروازی‌های نظامی و سیاسی شاه یعنی تبدیل ایران به قدرت اول نظامی
اقیانوس هند جامه عمل بپوشاند و حوزه نفوذ کشور او را گسترش دهد. در مقابل عربستان
سعودی با امتیازات اشتراک قومی، فرهنگی، زبانی و مذهبی با کشورهای عربی منطقه، بسیار
میل داشت که این سیاست را خود بر عهده بگیرد. به همین خاطر به انحاء تلاش کرد تا با
استفاده از این امتیازات و راه‌های دیگر به مقابله با توسعه طلبی و افزون خواهی شاه برخیزد.

از سوی ایران تا اواخر دهه پنجاه شمسی طرح‌های مشابهی ارائه می‌شود که هر مرتبه با
مخالفت عربستان سعودی به توفیقی نائل نمی‌گردد. این روند همکاری و رقابت تا سال ۱۳۵۷
در روابط و سیاست‌های تعهدات نظامی آمریکا در خارج و واگذاری مسئولیت دفاع از هر منطقه

به کشورهای آن منطقه بود مطابقت داشت و این در حالی بود که امریکا هنوز درگیر جنگ پرهزینه و منفور ویتنام بود. در این زمان سیاست معروف به دو ستون ابداع شد و مقامات سیاسی امریکا در اظهار نظرهای رسمی خود چنین عنوان کردند که ایران و عربستان سعودی دوستون اصلی دفاع از امنیت خلیج فارس هستند.

سرانجام با سقوط پادشاهی حجاز و اعلام حکومت خاندان آل سعود بر عربستان، دولت ایران با چالش استقرار یک حکومت سنی (وهابی) در پایتخت معنوی مسلمانان جهانی یعنی عربستان سعودی روبرو شد. در ادامه ترس از اقدامات این حکومت تازه تاسیس علیه شیعیان و البته ترس از افراطی گری های آنان (برای نمونه، بی احترامی آنها به قبور امامان شیعه) سبب شد، تا دولت ایران در سالهای ۱۳۰۴ تا ۱۳۰۸ به رغم پیام های مثبتی که از سوی دولت عربستان دریافت می کرد، نسبت به حکومت سعودی ها در عربستان نگاه مثبتی نداشته باشد و با بدگمانی به حکومت آنها نگاه کند. (احمدی، ۱۳۸۶: ۵۱) البته به دنبال سفر دوباره عین الملک هویدا به ریاض و مطرح کردن شروطی مانند تضمین امنیت زائران ایرانی و تعمیر قبور ائمه شیعه، دولت ایران در زمان پادشاهی رضا شاه پهلوی و در بیستم ربیع الاول سال ۱۳۴۸ دولت عربستان سعودی رابه رسمیت شناخت. سپس به فاصله سالهای ۱۳۰۹ تا ۱۳۱۴ شمسی مقامات دو کشور ایران و عربستان ملاقات های بسیاری با یکدیگر داشتند و روابط دو کشور در این بازه زمانی روابطی گرم و کم تنش بود. اما به دنبال شروع جنگ جهانی دوم و بحرانی شدن اوضاع منطقه، روابط ایران و عربستان نیز به سردی گرائید و روابط دو جانبه میان دو کشور کاهش یافت. (احمدی، ۱۳۸۶: ۷۷)

■ با پایان حکومت رضا شاه و آغاز پادشاهی محمد رضا شاه پهلوی تغییر چندانی در روابط ایران و عربستان سعودی دیده نشد، چرا که از یک سو، ایران در این دوره به شدت درگیر حل مسائل داخلی خود و البته درگیری با بریتانیا بر سر ملی شدن صنعت نفت بود و از سوی دیگر، محمد رضا شاه نیز نگاه مثبتی به عربستان نداشت و به این کشور به چشم رقیبی جدی و دشمنی سر سخت در منطقه نگاه می کرد، رقیبی که می تواند در مقابل آرزوهای جاه طلبانه ایران قد علم کند. (۱: ۲۰۰۱، cordesman) به هر حال دوره های مختلف تنش زا وحسنه ای را دو کشور طی نمودند اما در این مقطع زمانی می توان قتل زائر ایرانی در عربستان و رودر رویی ایدئولوژیک را مهمترین آن بر شمرد. همچنین مهمترین عوامل نزدیکی دو کشور نیز:

_____ روابط خارجی ایران و عربستان در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ با تاکید بر تحولات عراق ۵

- ضرورت همکاری مشترک دو کشور برای روبرو شدن با مشکلات امنیتی منطقه.
- ضرورت همکاری مشترک دو کشور برای مقابله با نفوذ گروه‌های وابسته به شوروی در منطقه.
- ضرورت همکاری دو کشور برای مقابله با جریان افراطی پان عربیسم در منطقه به رهبری جمال عبدالناصر.

در ادامه و در راستای همکاری‌های بالا، دولت‌های ایران و عربستان سعودی کمک‌های مشترکی را برای سلطنت طلبان یمنی که در نبردی با جمهوری خواهان تحت حمایت مصر درگیر بودند، فراهم کردند. (۸: ۲۰۰۳, salman Al saud) به دنبال گرم شدن روابط دو کشور، اعزام زائران ایرانی به حج از سر گرفته شد و دو طرف همکاری‌های تجاری گسترده‌ای را با یکدیگر آغاز کردند، که از جمله این همکاری‌ها می‌توان به صادرات قالی ایرانی و خشکبار از ایران به عربستان در سال ۱۹۶۸ میلادی دو طرف همکاری‌های گسترده‌ای را در زمینه تبادلات فرهنگی از جمله تبادل کتاب، برگزاری هفته‌های فرهنگی و اعطای بورس‌های دانشجویی به دانشجویان دو کشور و برنامه‌های مبادله استاد و دانشجو آغاز کردند. (احمدی، ۱۳۸۶: ۱۲۹)

در مجموع، می‌توان محورهای عمده همکاری ایران و عربستان سعودی یا به تعبیری، دلایل نزدیکی این دو کشور به یکدیگر در فاصله سال‌های ۱۳۳۲ تا اواسط دهه ۷۰ را به ترتیب زیر برشمرد:

- حفظ امنیت و ثبات خلیج فارس
- تلاش در جهت حل مناقشه میان اعراب و اسرائیل
- تلاش در جهت تعدیل موضع کشورهای تندروی عرب
- تلاش در جهت ایجاد همبستگی میان کشورهای اسلامی و کمک رسانی ملی به بسیاری از این کشورها
- مبارزه با کمونیسم
- افزایش روابط با جهان غرب و در راس آن ایالات متحده آمریکا (احمدی، ۱۳۸۶: ۱۵۱).

روابط دو کشور از پیروزی انقلاب اسلامی تا پذیرش قطعنامه ۵۹۸:

عربستان سعودی تغییرات ایران را در زمان انقلاب به دقت رصد می کردند و از هرگونه رد یا تایید انقلاب در آن بازه زمانی خودداری می کردند شعارهای حاکم در این دوره در ایران حاکی از تاکید بر صدور انقلاب و متهم ساختن حکام مترجع عرب خصوصاً آل سعود می باشد و ایران با پشتیبانی از نهضت‌های آزادی بخش کشورهای جهان از جمله عربستان در پی تغییر وضع موجود و در جهت اسلامی کردن منطقه و عربستان موضع گیری نمود. از طرف دیگر در این مقطع در داخل ایران بین جناح انقلابی لیبرال (یعنی دولت موقت)، نزاع وجود داشت و در صورت موفقیت لیبرالها، سیاست صدور انقلاب و اصول گرایی تقلیل یافت. بنابراین، عربستان تقریباً در این مرحله، سیاست صبر و انتظار را در پیش می گیرد تا زمان مشخص نماید که جناح و خط حاکم در ایران به دست چه گروهی خواهد افتاد. (اخوان کاظمی، ۱۳۷۹:۱۲۳) پس از عزل بنی صدر و روی کار آمدن انقلابی ها روند موضع گیری دو کشور نسبت به هم تغییر می کند و فکر ادامه جنگ و صدور انقلاب با قدرت بیشتری به حیاتش ادامه می دهد. (اخوان کاظمی، ۱۳۷۱:۱۲۴)

عربستان سعودی یک سیاست دو گانه ای در خصوص چنگ ایران و عراق داشته است گاهی تظاهر به بی طرفی می نمود و گاهی هم از قرابت زبانی و رابطه ای پنهانی با عراق هم سو بوده است. که به احتمال بالا هم کمک های تسلیحاتی را داشته است که این موضوع در ذیل نگرش های قدرت های بزرگ انجام می پذیرفت تبلیغاتی بر علیه ایران از جمله ایران هراسی مسایلی بود که عربستان در آن دامن می زد.

روابط دو کشور پس از پذیرش قطعنامه ۵۹۸:

همزمان عربستان سعودی در آن زمان جهت تضعیف ایران طرح فروش نفت با قیمت پایین را با همکاری کشورهای عربی به اجرا درآورد تا ایران را با مشکلات مالی و عدم تامین مخارج جنگ روبرو نماید. اما پس از جنگ ایران و عراق و همچنین تحرکات صدام در منطقه و احساس خطر عربستان تنش میان دو کشور تا حدودی فروکش نمود.

در مرداد ۱۳۶۹ (دوم اوت ۱۹۹۰) رژیم صدام کویت را به اشغال خود در آورد. حمله عراق به کویت و اشغال وانضمام این کشور نقطه عطفی مهم در تاریخ خاورمیانه و نخستین بحران بزرگ

روابط خارجی ایران و عربستان در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ با تاکید بر تحولات عراق و بین‌المللی در دوران بعد از پایان جنگ سرد به شمار رفته است. حضور ناوگان امریکا در خلیج فارس، حضور ارتش امریکا در عربستان سعودی حرکت ناوگانهای کشورهای اروپایی مثل فرانسه، انگلیس و استرالیا همگی دلالت بر ضعف اعراب در حل مسائلی از این قبیل دارند. (اخوان کاظمی، ۱۳۷۳: ۷۳) جنگ عراق علیه کویت و جهت گیری قابل قبول جمهوری اسلامی ایران علیه عراق و تجاوزکاری آن سبب بهبود و جایگاه منطقه ای جمهوری اسلامی ایران گردید (کولایی، ۱۳۸۰: ۱).

عوامل موثر بر همگرایی روابط ایران و عربستان اسلام:

اسلام از مبانی اولیه ایدئولوژی، فراملی امت اسلامی و از مهمترین عوامل همگونی مسلمین جهان خاصه در خلیج فارس است، چنین انگاشتی دیگر عوامل همگونی را در این حوزه در سایه قرار می دهد، خاصه که خاستگاه و منشا جغرافیایی اسلام، حوزه های خلیج فارس جزیره العرب بوده و پرتو وحدت بخش آن از اینجا به دیگر مناطق انتشار یافته است. بدین ترتیب اسلام پیوند گر اصلی و عامل مشترک نیروهای آن جهانی و تحکیم کننده هویت و شناسنامه واحد شهروندان این منطقه اسلامی تلقی می شود؛ اگر فرا گرد دینی اسلام را از حیث هسته ای به نظر آوریم هسته مرکز جهان و اسلام تسنن و تشیع در این منطقه قوام یافته و به طور اعجاب انگیزی نیز به اقصی نقاط گیتی نشر یافته و در کل جوهره معنوی باشندگان حیات و ممات بین دو نهایت کره زمین کرانه‌های اقیانوس اطلس (آفریقا) و آرام (آسیا) را شکل داده است.

اصولاً جهانی بودن مکتب اسلام و مسئولیت مسلمانان در قبال یکدیگر ضرورت همگرایی را به خوبی روشن می سازد مکتب اسلام و مسئولیت مسلمانان در قبال یکدیگر ضرورت همگرایی را به خوبی روشن می سازد. جمهوری اسلامی ایران به لحاظ مبانی اعتقادی و منافع مسلمانان جهان لازم است، زمینه وحدت و همگرایی مسلمین را در دنیای اسلام فراهم نماید. به همین دلیل یکی از مهمترین انگیزه ها برای گسترش همکاری و روابط با کشورهای اسلامی، به خصوص کشور بزرگی چون عربستان، دستیابی به اتحاد مسلمانان است.

در قانون اساسی جمهوری اسلامی (اصل یازدهم) نیز با استناد به آیه شریفه ان هذه امتکم واحده و اما ربکم فاعبدون (سوره انبیاء ایه ۹۲) اصل وحدت بین مسلمین را به عنوان امر مهم و اصل راهبردی در سیاست خارجی تصریح نموده و بیان می دارد: دولت جمهوری اسلامی ایران

موظف است سیاست کلی خود را بر پایه ائتلاف و اتحاد ملتهای اسلامی قرار دهد و کوشش پیگیر به عمل آورد تا وحدت سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جهان اسلام را تحقق بخشد. برای نیل به همگرایی و وحدت میان مسلمین، دولت جمهوری اسلامی تاکنون اقدامات گسترده و نسبتاً موثری انجام داده است که نمونه آن را در موضع گیری های مسئولین از رهبری نظام تا سای مقامهای جمهوری اسلامی در رابطه با فلسطین، لبنان، افغانستان و کشورهای آسیای میانه و سایر جوامع اسلامی می توان مشاهده نمود.

موقعیت مشترک دو کشور در خلیج فارس:

خلیج فارس دریای نیم بسته و کم عمقی است که فقط از طریق تنگه هرمز با اقیانوس هند در ارتباط است. تبادل آبی آن با این اقیانوس به اندازه کافی انجام نمی گیرد. از این گذشته میزان تبخیر آب از سطح خلیج فارس بیش از مقدار آبی است که به صورت باران و جریان رودخانه ها به آن وارد می شود، لذا در صورت عدم کنترل مواد نفتی که به این دریا راه می یابد، میزان بار آلودگی نفتی این منطقه ناشی از تخلیه عمدی آب توازن آلوده به نفت نفتکش ها و یا سریزی مخازن نفتکش ها هنگام بارگیری و پاره شدن لوله های ارتباطی است.

در یک مرور اجماعی به روشنی می توان دریافت که حفاظت از محیط زیست خلیج فارس بسیار حساس و حیاتی است که در این باره همه کشورهای منطقه و سایر کشورهایی که از انرژی این منطقه استفاده می کنند دارای مسئولیت هستند. به خصوص کشورهای مهم و بزرگ منطقه که در معرض خطرات مستقیم زیست محیطی قرار دارند در نتیجه لازم است با همکاریهای نزدیک در این مینه فعالیت نمایند که خود یکی از اساسی ترین زمینه های همگرایی می باشد.

عضویت دو کشور در اوپک:

نقش نافذ و سیاستگذار عربستان در اوپک، غیر قابل انکار است. زیرا از لحاظ میزان ذخایر نفتی طبق آمار سال ۱۹۹۴، کشور عربستان با ۲۶۱/۲ میلیارد بشکه ذخیره نفتی به تنهایی حدود ۲۵/۹ درصد ذخایر نفتی را داراست.

کشور عربستان سعودی به عنوان یکی از عناصر اصلی سازمان اوپک و شاید به دلیل سهم بزرگ خود در این سازمان اصلی ترین عضو در آن محسوب می شود. از آنجایی که سهم اوپک در بازار جهانی نفت از رقم بالایی برخوردار است، اهمیت این سازمان بیش از پیش آشکار می

روابط خارجی ایران و عربستان در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ با تاکید بر تحولات عراق ۵
شود. وجود ایران به عنوان یکی دیگر از اعضای موسس این سازمان، مسائل درون اوپک و
روابط بین ایران و عربستان را بیشتر تحت تاثیر قرار می دهد. ضعف دو دهه گذشته اوپک که از
دو دستگی در درون این سازمان ناشی گردیده تا حد زیادی به علت عدم برخورد صحیح
عربستان بوده و این کشور با داعیه رهبری اوپک در دوره مورد نظر همواره سیاستهای ویژه خود
را در این سازمان اعمال نموده است.

ایران و عربستان بزرگترین تولید کنندگان اوپک هستند و باید توجه داشت همکاری ایران و
عربستان در اوپک می تواند به قدرتمند تر شدن این اتحادیه اقتصادی بینجامد که این امر به
نفع تمام مسلمانان منطقه و مردم دو کشور می باشد.

بدون تردید چنانچه دو کشور به سوی همگرایی حرکت کنند تا حد زیادی توانایی خواهند
داشت تا دست بیگانگان و قدرتهای بزرگ را از غارت نفت این منطقه به قیمت ارزان کوتاه
کنند.

عضویت دو کشور در سازمان کنفرانس اسلامی:

سازمان کنفرانس اسلامی در سال ۱۹۶۱ با حمایت ایران و نفوذ عربستان بین کشورهای
مسلمان تاسیس گردید. ایران و عربستان به عنوان دو کشور بزرگ جهان اسلام نقش سازمان
مزبور را در حل و فصل بحران‌ها جهان اسلام دارند همچنین موضع گیری در قبال تحولات
مهم بین المللی و اسلامی را افزایش دهند و در جهت تمرکز بر اشتراکات کاهش اختلاف‌ها و
افزایش همبستگی میان اعضاء بکوشند و رایزنی‌های منظم کشورهای اسلامی را برای موضوعات
مهمی مانند ایجاد ترتیبات این سازمان مزبور در حل و فصل بحران‌ها، انسجام امنیتی و
هماهنگی در مراکز نشستهای مهم بین المللی بیشتر نمایند و حتی در دراز مدت به برقراری یک
سیستم موثر تحریم سیاسی اقتصادی به عنوان ابزار اعمال تصمیمات سازمان، مدرسانند و
اصلاحات لازم در سازمان کنفرانس اسلامی را سامان بخشند و در نتیجه آن را از مرگ تدریجی
نجات بخشیده و احیاء نمایند. اگر چنین اتفاقی بیفتد و این سازمان دارای ۵۵ عضو که بیش از
یک میلیارد نفر جمعیت جهان را در خود جای داده اند و از بیشترین منابع و معادن طبیعی
برخوردار هستند، می تواند نقش بسیار موثری در حل و فصل مسائل بین المللی و منطقه ای
داشته باشد و به عنوان یک سازمان بزرگ فرا منطقه ای و حتی جهانی نقش ایفا نماید و این
میسر نیست مگر در سایه وحدت و همگرایی کشورهای اسلامی، به خصوص دو کشور بزرگ و

قدرتمند اسلامی یعنی ایران و عربستان سعودی، در دنیای پر تحول امروزی، مولفه های نظامی بیش از پیش جای خود را به مولفه های اقتصادی داده است و بدیهی است اگر کشورهای عرب و غیر عرب در منطقه خلیج فارس تن به همکاری های منطقه ای و اقتصادی ندهند، جایی در اقتصاد پر رقابت امروزی نخواهند داشت. از آنجا که عربستان را می توان برادر بزرگتر سایر شیخ نشین های عرب منطقه به حساب آورد. بنابراین، بهبود در روابط ایران با این کشور، کمک شایانی به توسعه این همکاری های و مراوده با سایر دول این حوزه می نماید. این همکاری ها می تواند در زمینه های نفتی و غیر نفتی و همکاری در جهت حل مشکلات جهانی و همکاری در کنفرانس اسلامی باشد. بدیهی است که همکاری با عربستان سعودی از این بابت در کنفرانس اسلامی اهمیت دارد که در حقیقت موسس این سازمان در سال ۱۹۶۹، خود عربستان بوده است و نقش عربستان در پیگیری ایده بر پایی کنفرانس کشورهای اسلامی و تشکیل سازمان مزبور با هیچ یک از کشورهای اسلامی قابل مقایسه نیست.

برخی از منافع مشترک ایران و عربستان:

تعیین منافع متوافق و متقارب که در برگیرنده منافع ملی دو کشور باشد، کار دشواری نیست. چرا که اصل مقدم که اسلام باشد، فراهم است. منتها کیفیت و یا چگونگی برداشت های ناهمگون از واقعیت های همه جانبه ملموس منطقه و جهان است که لاجرم موجب اتخاذ هدف های ناهمگون می شود، کشورهای حوزه خلیج فارس، این منطقه دریایی زمینی، که صاحب غنی ترین ذخایر نفت و گاز جهان است بنابر ضرورت و الزامات سیاسی و نظام قدرت گرای جهان کنونی، آماج هدفهای نو استعماری و امپریالیستی، خصوصاً قدرتهای بزرگ که صاحب تکنولوژی پیشرفته اند، قرار گرفته اند و به نا حق حقی را برای خود در این منطقه می جویند. بنا به الزامات توسعه اقتصادی اجتماعی همه جانبه، و رهایی از وابستگی لازم است که کشورهای این منطقه جمعاً با تعاطی اندیشه و به دور از پیشداوری های ناهمگرا و یا پیش نیاز شناخت درست واقعیات، هدف هایی را معین کند که منافع همگان را تحقق بخشد، بدیهی است چنین خواسته آرمانی، عملی است، به شرط آنکه این خواسته پس از تمهیدات پیش گفته، طبق یک برنامه ریزی همگرایانه و استراتژیک دسته جمعی و با همسنجی های علمی و با کار بست اصول و مبانی درست سیاسی، هدفهای متقارب تعیین گردد قابل ذکر است که هدف های متقارب باید متضمن احترام متقابل، حفظ حاکمیت ملی، استقلال، تمامیت ارضی، خاصه امنیت ملی و در برگیرنده

_____ روابط خارجی ایران و عربستان در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ با تاکید بر تحولات عراق ۵
همه جنبه‌های امنیت کشورهای خلیج فارس باشد روشن است که با تغییر جو سیاسی در
جهان، و حاکمیت تشنج زدایی بین قدرتهای بزرگ و برقراری دکترین: مذاکره، به جای مقابله و
یا دیپلماسی به جای جنگ این دیدگاه، عملی است. در چنین شرایط جهانی، الزاماً هدف‌ها به
هم نزدیک خواهند شد و آرمانها یکدیگر را جذب خواهند نمود و همساز خواهند شد و در نهایت
اهداف همگرایی را ایجاد خواهند کرد.

میراث مشترک فرهنگی:

یکی از مهمترین ابزارهای قوی وحدت آفرین، همگرایی‌های فرهنگی در بطن استراتژی
جامع بین ایران و عربستان از اریه والای مشترک فرهنگی تاریخی این منطقه است که از هزار
سال پیش به میزبانی بس وسیع و غنی وجود دارد. کتاب آسمانی مسلمین جهان، قرآن مجید که
تمامی امت اسلامی را در درون این مجموعه، با ملاط معنوی ناب به هم پیوندزده و مقدس ترین
عامل همگرایی وحدت مسلمانان به شمار می رود، به زبان عربی نگاشته شده است. علاوه بر
این بسیاری از واژگان عربی، از دور دستهای تاریخ به زبان و ادبیات فارسی راه یافته و جزیی از
فرهنگ و ادبیات منطقه خلیج فارس شده است. ضمن آنکه زبان عربی، زبان دینی، کلام و
اجرای مناسک دینی، دعا و نیایش و سوگواری، جشن و سرور، روابط اجتماعی و آداب و رسوم
اجتماعی و سیاسی مردم منطقه بوده است. از سوی دیگر رواج فرهنگ و زبان ادبیات فارسی و
نفوذ و سرایت آداب و رسوم ایرانیان از زمانهای کهن در تمام شئون و حیات اجتماعی مردم این
سامان و حشر و نشر باشندگان دو سویه شمال و جنوب حوزه خلیج فارس خصوصاً دانشمندان و
سخنوران از جمله فاکتورهای مهم پیوند گر و همگرایی محسوب می شوند که بدون هیچ گونه
درنگی، در درازای تاریخ این حوزه عملی شده است. (خویی، ۱۳۷۲: ۷۱)

حرمین شریفین:

از مسائل مهمی که باید به آن توجه ویژه داشت وجود مکه معظمه در کشور عربستان
سعودی است. مسلمانان جهان همه ساله برای اعمال فرایض حج به دور از هر گونه روابطی که
دولتها با هم دارند به سوی کعبه قبله گاه خود روی می آورند. وجود مکه و مدینه در عربستان از
نظر فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی برای عربستان بسیار مهم است و از بعد سیاسی نیز برای
جهان اسلام اهمیت بسیار دارد. و به همین دلیل عامل نیرومند می تواند به عنوان یکی از
مهمترین ابزارهای همگرایی بین ایران و عربستان مورد بررسی قرار گیرد.

وجود مکه و مدینه در عربستان عملاً به نقش ویژه عربستان در میان کشورهای اسلامی کمک می‌نماید و به عنوان عامل استحکام روابط و اتحاد و همگرایی این کشور با سایر کشورهای اسلامی ایفای نقش می‌نماید. برنامه حج که خود ذاتاً موجب وحدت و همبستگی واقعی و قلبی همه مسلمانان است می‌تواند به عنوان یک عنصر پر جاذبه موجبات همگرایی ایران و عربستان را به طور واقعی فراهم آورد. حقیقتاً چه عاملی می‌توان این همه پر جذب باشد و انسانها را پروانه وار و یکرنگ و هم جهت به دور خود گرد آورده و آنها را به هم نزدیک و حتی با هم یکی نماید. (سبحانی فر، ۱۳۸۳: ۹۲)

رویه ایران و عربستان در قبال قدرت های خارجی در منطقه:

منطقه خلیج فارس به عنوان یکی از چالشهای امنیتی از جایگاه خاصی در رقابت‌های منطقه ای و جهانی با ابعاد جدیدی از تعارض و درگیری روبرو است. در این بحران ها، قدرت‌های بزرگ خارج از منطقه به گونه ای عمل کرده اند که مانع از ایجاد بسیاری از توافقات منطقه ای گردیده است. در حقیقت این بحران ها از بیرون هدایت شده اند. (ابراهیمی فر، ۱۳۷۷: ۱۰۷)

حضور قدرت های فرا منطقه ای که خود نشات گرفته از اهمیت فوق العاده خلیج فارس است، به این صورت که موقعیت و منافع ثروت در این منطقه باعث انگیزش اطماع صاحبان قدرت شده است. شاید از دید هیچ صاحب نظری دور نباشد که همه وقایع مصیبت بار چند دهه اخیر در منطقه خلیج فارس به نوعی ناشی از تحرکات قدرت های سلطه جو و زور مدار جهان بوده که هدفی جز تامین منافع خاص خود نداشته اند.

رقابت رهبری برای جهان اسلام:

وجود حرمین شرفین، عربستان را در موقعیت ویژه قرار داده اند. حکام سعودی سالانه مبالغ هنگفتی بابت میزبانی مسلمانان دریافت می‌دارند. آنان خود را پرده دار کعبه و خادم حرمین شرفین دانسته و ادعاهای رهبری جهان عرب را دارند و می‌توان گفت تا حدی هم در این امر موفق بوده اند و به دنبال آن امتیازهای سیاسی و معنوی بسیاری کسب می‌نمایند. (عظیمی، ۱۳۸۰: ۱۱۳)

تا زمانی که انقلاب اسلامی در ایران اتفاق نیفتاده بود و داعیه دیگری برای رهبری جهان اسلامی وجود نداشت عربستان رقیبی از این نظر داشت با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و

_____ روابط خارجی ایران و عربستان در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ با تاکید بر تحولات عراق ۵

ذکر این نکته از طرف رهبران و مقامات دینی ایران که این انقلاب و تفکر اسلامی نقش هدایت‌گر در جهان اسلام داشته و عملاً از این دیدگاه به نوعی رهبری جهان اسلامی را تعریف و تحلیل می‌کردند. عربستان رقیب جدی را در برابر خود دید. این رقیب نه تنها عرب نبود بلکه مذهب عامه سنی نیز نداشت و از هر لحاظ با عربستان متفاوت بود که در روابط دو کشور تاثیر منفی داشته و دارد. البته باید توجه داشت که توجهات کشور عربستان به رهبری فکری و سیاسی جهان اسلام قبل از اینکه خاستگاه یک میلیارد و دویست میلیون مسلمان در جهان برخیزد و مورد پذیرش باشد به عنوان اهداف ملی در عرصه منطقه و جهان مطرح می‌باشد. کشور عربستان در عمل با پشتوانه عظیم مالی توانسته است در نقاط مختلف جهان به ایجاد مراکز دینی دست بیابد. عربستان سعی کرده است برای تقابل با دیگر داعیان رهبری جهان اسلام، با ترویج تفکر عربی بودن اسلام، عملاً جهان عرب را در احاطه داشته باشد. می‌بینیم در کنفرانس کشورهای اسلامی که مهمترین مجمع کشورهای اسلامی است نقش عربستان بسیار مهم و تعیین کننده می‌باشد و با داشتن حمایت کشورهای عربی عملاً به عنوان یکی از عناصر اصلی این کنفرانس در آمده است.

رقابت پنهان ایران و عربستان سعودی در عراق:

عراق یکی از حوزه‌های میان ایران و عربستان سعودی در منطقه خاورمیانه است. این کشور در سیاست‌های هر دو دولت ایران و عربستان سعودی از جایگاه بسیار بالایی برخوردار است، چرا که این کشور از موقعیت ژئوپولیتیکی بسیار ممتازی برخوردار بوده و به تعبیری می‌توان گفت، آنچه در عراق در حال وقوع است، چشم انداز سیاسی اقتصادی منطقه خاورمیانه و خلیج فارس را در آینده تعیین خواهد کرد. (Guffey, ۲۰۰۹: ۶۱) در سال‌های اخیر و بواسطه تحرک فزاینده ایران در حمایت از شیعیان عراق و پر کردن خلا قدرت در این کشور، عربستان نیز با گذاشتن سیاست منفعلانه قدیم خود در تلاش است تا با حمایت از گروه‌های سنی در این کشور؛ نفوذ ایران در عراق را موازنه کند. (Tariq Al Humayd, ۲۰۰۷) در این راستا بسیاری از سیاستمداران عربستانی و بسیاری از روحانیون سلفی بر لزوم حمایت عربستان از گروه‌های شبه نظامی سنی جهت مقابله با نفوذ ایران در عراق تاکید می‌کنند. به منظور دستیابی به این هدف، دولت عربستان در سال‌های اخیر حمایت‌های گسترده‌ای را از قبایل سنی نشین عراقی

نظیر Jordan و shammer بعمل آورده و تلاش داشته تا از این طریق از درگیری مستقیم با ایران در عراق دوری کند. (۶۳: ۲۰۰۹، karazik)

در مجموع، به نظر می‌رسد بهترین راه حل موجود برای کاهش تنش‌ها میان ایران و عربستان در عراق این است که عربستان با استقرار یک حکومت شیعی در عراق با درجه‌ای از نفوذ ایران موافقت کند، چرا که آنچه برای هر دو دولت ایران و عربستان سعودی دارای اهمیت است، ثبات عراق و برقراری امنیت در این کشور است.

واگرایی‌ها را می‌توان تضادها را امید و همگرایی‌ها را می‌توان مشترکات نامید از جمله تضادها که بین دو کشور ایران و عربستان وجود دارد سیاستهای نفتی و گازی اخیر عربستان بوده و همین‌طور بحث هسته‌ای یکی از مسایل مهم و متضاد روز بین دو کشور هست جزایر سه گانه، رقابت رهبری برای جهان اسلام، شورای همکاری خلیج فارس از موارد تنش‌زا بین دو کشور بوده است که البته مشترکاتی نیز در دهه‌های قبل و بعد از انقلاب بین دو کشور بوده که می‌توان به اسلام، موقعیت دو کشور در خلیج فارس عضویت در اوپک و عضویت در سازمان کنفرانس جهانی اشاره کرد.

عراق:

کشوری در خاورمیانه و جنوب غربی آسیا است، این کشور از جنوب با عربستان سعودی و کویت، از غرب با اردن، سوریه و از شرق با ایران و از شمال با ترکیه همسایه است، عراق در منطقه جنوب خود، مرز آبی کوچکی با خلیج فارس دارد گستره عراق ۴۳۸، ۳۱۷ کیلومتر مربع است، بیشتر سرزمین پست و هموار و گرمسیری است اما، عراق یکی از بزرگترین کشورهای دارای منابع نفت می‌باشد.

جمعیت آن حدود ۷۵ درصد مردم عرب، ۲۰ درصد کرد و حدود ۶۰ درصد مردم عراق شیعه، ۳۸ درصد سنی و ۲ درصد مسیحی و پیروان سایر ادیان هستند. عراق محل زندگی و شهادت ۶ امام شیعه است و شهرهای نجف، کربلا، کاظمین و سامرا زیارتگاه شیعیان جهان است. عراق کشوری است با قومیت‌های گوناگون و ساکنان آن را عرب، کرد، ترکمن، آسوری، کلدانی، مندایی و صابئین و غیره تشکیل می‌دهند دولت عراق جمهوری است که پس از براندازی رژیم حزب بعث عراق و رهبر حزب صدام حسین برقرار شده است.

روابط خارجی ایران و عربستان در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ با تاکید بر تحولات عراق
شهر بغداد پایتخت کشور است در مرکز کشور است شهرهای بزرگ دیگر اربیل و موصل در
شمال و بصره در جنوب هستند. کشور عراق را گهواره تمدن بشریت دانسته‌اند.

موضوعات تنش آفرین، عراق بین ایران و عربستان:

تفاوت‌های عراق با دیگر کشوری که ایران و عربستان همواره بر روی آن‌ها و ایجاد پایگاه
در آن کشورها در رقابت هستند و برای بدست آوردن و جلب نظر سران آن‌ها، نیز در جدال
هستند بسیار است. نخستین علت آن را می‌توان موقعیت ژئوپلیتیک این کشور دانست که ابتدا
واقع در خاور میانه است و با ایران، ترکیه، اردن، کویت و غیره در همسایگی است گام دوم را از
لحاظ ایدئولوژیک می‌توان دانست که اکثریت جمعیت این کشور را اهل تشیع تشکیل می‌دهد و
همین‌طور این کشور سال‌ها مهد تبلیغ و ترویج دین اسلام بوده بخصوص در سال‌های سخت
فعالیت شیعه‌ها که تحت نظر حاکمان وقت بوده‌اند و نمی‌توانستند به تبلیغ شیعه بپردازند برای
احیا و تحکیم این مذهب حوزه‌ی نجف از دیرباز در عراق نقش قابل ملاحظه‌ای داشته است.

در حال حاضر نفت یکی از ابزارهای مهم قدرت در خاور میانه است از آنجا که عربستان
۲۵ درصد نفت جهان را دارد و پس از آن عراق سهم بسزایی از این منابع را در اختیار دارد و صد
البته ارتباط مستمری که عربستان سعودی در سال‌های اخیر با غرب برقرار کرده است بر این
باور است که اگر عراق بخواهد افزایش صادرات نفت داشته باشد دیگر کشورهای غربی به
سمت عراق گرایش پیدا کرده و از محبوبیت عربستان در منطقه کاسته می‌شود این مساله باعث
می‌شود عربستان از نفوذ کمتری برخوردار شود لذا پس از آنکه قدرت عربستان رو به تحلیل
رفت و از آنجا که حکومت در عربستان شاهنشاهی و استبدادی است برخی از کشورهای حقوق
بشر از این طریق و دیگر طریق بر عربستان فشار وارد می‌کنند لذا با این برداشت‌ها، عربستان در
تلاش است تا عراق در انزوا باشد تا اینکه به عنوان یک کشور مستقل و تصمیم‌گیرنده و اینکه
بخواهد یک صادرکننده مهمتر از اولی نفتی باشد.

رویکرد عربستان سعودی در خصوص تغییرات سیاسی عراق:

وقتی نقش عربستان را در تحولات عراق بررسی می‌کنی می‌بینی که تاکید عربستان همواره
بر حمایت گروه سنی در عراق می‌باشد و این مطلب زمان خروج نیروهای امریکایی در سال
۲۰۰۹ به امریکا از طرف عربستان یادآوری شد که عربستان مجبور خواهد بود از عرب‌های سنی
این کشور حمایت کند. پس از امضای توافق نامه بغداد - واشنگتن در سال ۲۰۰۸، به تقویت

جایگاه سیاسی اعراب سنی عراق در فرآیند سیاسی نوین این کشور همت گماشت و در انتخابات پارلمانی ۲۰۱۰ عراق، البته به صورت غیره علنی و پشت پرده از لیست العراقیه به رهبری ایاد غلاوی، که شامل تشکل‌های سنی و ملی‌گرای عراق می‌شد حمایت کرد. (آقایی، ۹:۱۳۹۴) روابط دو کشور عراق و عربستان سعودی در دوره نوری المالکی نه تنها رو به بهبود نرفت بلکه بحرانی‌تر شد زیرا مالکی سعودی‌ها را متهم به حمایت از تروریسم و بحران‌سازی در عراق می‌کرد و سعودی‌ها نیز مالکی را به کنار زدن سنی‌ها در عراق متهم می‌کردند. از آغاز دوره نخست‌وزیری مالکی تا پایان آن، سعودی‌ها سفارت خود را در عراق بازگشایی نکردند. می‌توان این را به این علت دانست که عربستان به دلایل عدم موفقیت هم‌فکرانش در عراق نسبت به بازگشایی سفارت خود در عراق اقدام می‌کند. در روند مطالعه روابط خارجه عربستان تغییرات سیاسی در منطقه نه فقط در حال حاضر بلکه از ابتدا تاکنون برای عربستان سعودی موضوعی تاکتیکی است از این منظر که تیم عرب‌زبانی که عربستان در منطقه ایجاد کرده تلاش می‌کند عراق را به عضویت این تیم درآورد و در این خصوص هزینه می‌پردازد عربستان معتقد است یا باید عراق به این جرگه بپیوندد یا آنقدر متشنج باشد که کمتر خطری برایش داشته باشد. سعودی‌ها مرکز شورشیان خارجی در عراق بوده‌اند و از نظر مالی نیز بیشترین کمک برای تقویت جریان شورش در عراق کرده‌اند. (اسدی، ۱۱:۱۳۸۱)

می‌توان گفت، درست برخلاف ایران، عربستان سعودی از تغییر حکومت در عراق و از روی کار آمدن کارگزاران شیعی در این کشور استقبال نمی‌کند، چرا که این اتفاق، نفوذ ایران را در منطقه و بویژه در عراق افزایش خواهد داد و این دو (عراق و ایران) را به یکی از متحدان استراتژیک در منطقه تبدیل خواهد کرد. هدف اصلی سیاست خارجی عربستان در قبال عراق روی کار آمدن همفکران او و از سنی‌های عراق بوده تا بتواند از قدرت ایران در منطقه کاسته و از نفوذ ایران در عراق جلوگیری نماید بر این اساس دولت‌سازی دموکراتیک و مشارکت گروه‌های شیعی و کرد در عرصه قدرت، از تغییرات مهم در عراق پس از صدام است. این تحول منجر به تغییر در نظام سیاسی و نظم منطقه‌ای می‌شود که مورد حمایت و پذیرش سعودی‌ها قرار ندارد. (اسدی، ۲۵:۱۳۸۱)

این گفته وزیر امور خارجه عربستان، سعود الفیصل، در شورای روابط خارجی ایالات متحده در سپتامبر ۲۰۰۵، دلیل آشکاری بر این نوع دیدگاه است. «ایرانیان در این محیط آرام ایجاد

روابط خارجی ایران و عربستان در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ با تاکید بر تحولات عراق ۵

شده توسط نیروهای آمریکایی، حضور خود را در همه حوزه‌ها تقویت کرده‌اند. آن‌ها در تمام سطوح حکومتی نفوذ کرده و افراد خود را به کار گماشته‌اند و جالب این است که در این راه، توسط نیروهای آمریکایی و بریتانیایی محافظت می‌شوند. این آن چیزی نیست که، انتظار می‌کشیدیم. ما در کنار هم جنگیدیم تا ایران را از اشغال عراق، پس از عقب نشینی آن از کویت باز داریم؛ ولی حالا بی هیچ دلیلی تمام عراق را دو دستی تحویل ایران داده‌ایم. بعد از سال ۲۰۰۷ سعودی‌ها منافع امنیتی خویش را در عراق نوین تعریف جدیدی داده‌اند. در سطح داخلی بدنبال تثبیت حکومت عراق و حضور مستمر و تاثیرگذار در صحنه عراق‌اند؛ چرا که غیبت آن‌ها در نهایت سبب تضعیف بیشتر گروه‌های سنی می‌شود. در سطح منطقه‌ای نیز مشارکت و تعامل مثبت به عنوان رویکردی جدید برای توازن سازی در مقابل ایران است. (درویشی، ۱۳۹۲: ۱۳)

بدین ترتیب احیای رقابت‌های پشت پرده پس از دوره ای از همکاری یکی از دگرگونی‌های روابط ریاض - تهران در این دوره می‌باشد ابعاد منطقه‌ای رقابت ایران و عربستان در عراق، سوریه، بحرین، لبنان و همچنین یمن در این دوره کاملاً مشهود بوده است. (آقایی، ۱۳۹۴: ۳۷۶)

اساساً عربستان در بحث عراق با ایران نگرانی خاصی دارد و این نگرانی‌ها از نظر عربستان سه وجهی است و وجه اول اینکه عربستان چون کشورهای هم مرز عراق از این باب نگران است که آشوب‌های موجود در عراق و بی‌ثباتی‌های عراق به مرزهای کشورش نفوذ پیدا کند و باعث هرج و مرج در مرزهای عربستان با عراق شود. وجه دوم، عربستان از روی کار آمدن گروه تشیع و کردها نگران است چرا که در این حالت که نبود سنی‌ها را در عراق احساس می‌کند بر همین اساس از نفوذ عربستان در عراق کاسته شده و باعث قدرت‌یابی هر چه بیشتر ایران در منطقه می‌شود.

وجه سوم حاکمان عربستان نگران هستند از این باب که مردم کشورش از تحولات و تغییرات سیاسی در عراق الگو برداری کنند و این موضوع باعث لرزان شدن پایه‌های حکومت در کشور شود چرا حکومت در عربستان تک صدایی و شاهنشاهی است.

رویکرد ایران در خصوص تغییرات سیاسی عراق:

ایران خود را با عراق هم گروه می‌داند و برخلاف عربستان تیمی فکر نمی‌کند و برای یک هدف مشترک و عقیده مشترک، روند برقراری ارتباط را با عراق نه تنها در سقف دیپلماتیک حفظ نموده است بلکه در حوزه‌ی نظامی نیز در حال فعالیت هست و این همکاری نظامی در

سطح فرماندهان ارشد دو کشور در حال اجراست از سوی دیگر ایران به این هم بسنده نکرده و گام بعدی، برقراری ارتباط با عراق را در زمینه اقتصادی نیز باز گذاشته است به طوری که برخی از تولیدات این کشور از جمله خودرو در مقیاس قابل ملاحظه‌ای در حال خرید و فروش است، مهمترین راه نفوذ ارتباطی ایران با عراق که ریشه‌ای ایدئولوژیک دارد تعاملات اجتماعی است به عبارتی ایران علاوه بر ارتباط‌های دیپلماتیک، نظامی، اقتصادی ارتباط اجتماعی را در ذیل برنامه‌های مذهبی از جمله اربعین گسترش داده است. در همه جبهه‌های سوریه، عراق، لبنان و یمن پیروزی از آن طرف‌هایی است که از حمایت ایران برخوردار هستند. همه طرف‌های شکست‌خورده هوادار عربستان هستند. منطقه خاورمیانه سال‌هایی است که تنش سختی را میان ایران به نمایندگی از شیعیان و عربستان به نمایندگی از اهل تسنن شاهد است. پیروزی‌های ایران در منطقه به دلیل برخی عوامل، کفه ترازو را به سود ایران سنگین کرده و عربستان زیان دیده است (mashreghnews.ir/fa/news/۶۷۵۴۹۵/).

در پی این رایزنی‌ها، در فروردین سال ۹۱ علی لاریجانی رئیس مجلس در همایش ملی حج و اقتصاد با اتخاذ موضعی متفاوت در قبال عربستان گفت: «هیچ مسئله‌ای نباید مانع روابط خوب بین ایران و عربستان باشد.» لاریجانی با ابراز «عشق» به سرزمین حجاز تأکید کرد: منطقه حجاز شرایطی به وجود آورده که رابطه کشورها با عربستان، فراتر از روابط دیپلماتیک باشد. رئیس مجلس در حالی از «روابط خوب میان ایران و عربستان» و «عشق ایرانیان به این سرزمین» سخن به میان آورده بود که در ماه‌های گذشته روابط میان دو کشور به دلایل مختلف به تیرگی گراییده است. «اعدام ناگهانی و بدون اطلاع قبلی ۱۸ ایرانی که چند سالی را به اتهام قاچاق مواد مخدر در زندان‌های این کشور به سر می‌بردند»، «لغو سفر حج عمره زائران ایرانی در ماه‌های شعبان و رمضان»، «ناآرامی‌ها در شرق عربستان»، «ناآرامی‌های بحرین و سوریه» و «اعلام افزایش ظرفیت تولید نفت از سوی عربستان در پی تصمیم ایران برای کاهش فروش نفت و افزایش بهای آن» مهمترین دلایل تیرگی روابط تهران-ریاض به شمار می‌رود.

بنابراین اهداف اصلی سیاست خارجی ایران در قبال رقبای منطقه‌ای از جمله عربستان عبارتند از: ایجاد نظام سیاسی متکثر و متعادل با حضور تمام گروه‌های قومی - فرقه‌ای، عدم ظهور رژیم سیاسی تهدیدکننده ایران با رهبری عناصر ضد ایرانی، حفظ تمامیت ارضی و یکپارچگی عراق، عدم تهدید شدن توسط بازیگران و نیروهای حاضر در عراق، برقراری روابط مبتنی بر همکاری و رقابت سازنده با عراق در همه حوزه‌ها و تلاش برای ارتقاء روابط در حد

_____ روابط خارجی ایران و عربستان در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ با تاکید بر تحولات عراق و راهبردی، تقویت روابط با ملت عراق، ایجاد تغییرات مثبت در نگرش مردمی نسبت به ایران و تغییر هویت سیاسی عراق از «عربی، سنی، بعثی» به «عربی، شیعی، کردی» است (موسسه مطالعاتی اندیشه سازان نور ۱۳۸۷، ۲۶).

انرژی هسته‌ای مناقشه اصلی ایران و عربستان در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲:

سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ سال‌هایی است که در ایران محمود احمدی نژاد به عنوان رئیس جمهور می‌باشد و در عربستان ملک عبدالله حاکم این کشور است مساله هسته‌ای نیز یکی از مسایل چالش‌آفرین بین دو کشور در سال‌های مذکور بوده به نحوی که تاثیر این مسایل که اساسا بین دو کشور در ابتدا رقابت انگیز بوده کم کم به نوعی تخاصم تبدیل شد و این چالش بر سطح منطقه نیز تاثیرگذار بوده است.

بی شک رقابت گسترده در خاور میانه و تقابل سیاست‌های در تعامل با غرب و مسایل محوری خاورمیانه عربی شاخصه‌های اصلی دگرگونی صورت پذیرفته در روابط ریاض - تهران در این دوره می‌باشد. (آقایی، ۱۳۹۴: ۳۷۶)

نتیجه گیری

روابط ایران و عربستان را وقتی از سال‌ها قبل مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد مشاهده می‌شود که اساساً روابط نزدیکی میان دو کشور از ابتدای تاسیس حکومت سعودی تاکنون وجود نداشته و همواره تنش وجود داشته و بیشترین علت عدم نزدیکی دو کشور بحث ایدئولوژیک است نه منافع ملی، اما وقتی روابط خارجی کشورهای متفاوت بررسی می‌شود غالباً تنش میان کشورها منافی یا تعرض به مرزهای مشترک بوده که این را در بین کشور ژاپن و چین به وضوح می‌توان دید اما مرز میان ایران و عربستان مرز اعتقادی است و در این میان عراق یکی از مرزهای اعتقادی دو کشور است عربستان تلاش می‌کند در عراق هم عقیده‌های خودش که سنی‌های این کشور هستند را بر مسند قدرت نباشند و با این کار از نفوذ ایران در عراق کم کند و قدرت ایران را در منطقه تضعیف نماید در مقابل ایران نیز تلاش می‌کند هم عقیده‌های خود از جمله شیعه‌های این کشور را به قدرت برساند که با توجه به تعدد تشیع در عراق و جمعیت ۶۰ درصدی آن شانس با ایران بوده و تاکنون نیز توانسته این امر را محقق کند، موارد گفته شده مهمترین علل تنش بین ایران و عربستان سعودی در تغییرات سیاسی عراق در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ می‌باشد. بی شک موارد دیگری از جمله حج، نفت، خلیج فارس، روابط نامتوازن دیپلماتیک، انرژی هسته‌ای، بحران بحرین، تحولات سوریه، بهار عربی، بیداری اسلامی و دیگر مسایل مشابه بر تیرگی روابط دو کشور تاثیرگذار بوده است.

روابط خارجی ایران و عربستان در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ با تاکید بر تحولات عراق ۵

منابع

الف: منابع فارسی

قرآن

- ابراهیمی فر، طاهره (۱۳۷۷)، **اقدامات اعتمادساز در منطقه خلیج فارس**، مجموعه مقالات نهمین همایش بین المللی خلیج فارس، (خلیج فارس: واقعیت های موجود و چشم اندازهای آینده)، مرکز مطالعات خلیج فارس، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی.
- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۷۳)، **مروری بر روابط ایران و عربستان سعودی در دو دهه اخیر**، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۷۹)، **واگرائی‌ها و همگرائی‌ها در روابط ایران و عربستان سعودی**، فصلنامه مطالعات خاورمیانه، سال هفتم، شماره ۲۰.
- اخوان کاظمی، بهرام، (۱۳۷۳)، **مروری بر روابط ایران و عربستان سعودی در دو دهه اخیر**، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- اسدی، بیژن (۱۳۸۱)، **خلیج فارس و مسائل آن**، تهران، انتشارات سمت.
- احمدی، سید عباس (۱۳۸۶)، **جغرافیای شیعیه؛ نگاهی به پراکنش جغرافیایی شیعیان**، تهران: نشریه جام سال نهم.
- آقایی، سید داود (۱۳۹۴)، **سیاست و حکومت در عربستان سعودی**، تهران: میزان.
- امیرحسینی، خسرو (۱۳۸۳)، **چشم انداز روابط تجاری ایران و عربستان**، ابرار اقتصادی.
- خویی، احمد (۱۳۷۲)، **همگرایی‌های استراتژیک در خلیج فارس**، مجموعه مقالات دومین سمینار بررسی مسائل خلیج فارس، تهران: وزارت امور خارجه: موسسه چاپ و انتشارات.
- جکسون، رابرت. سورنسون، گئورگ (۱۳۸۲)، **درآمدی بر روابط بین الملل**، مترجمین ذاکریان، مهدی. تقی زاده، احمد. کلاهی، حسن سعید، تهران: میزان.
- دوپچ، کارل. کوهین، رابرت. نای، جوزف (۱۳۷۵)، **نظریه های روابط بین الملل**، ترجمه و تدوین بزرگی، وحید. تهران: انتشارات ماجد.

◊ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷

- دوئرتی، جیمز. فاستوگراف، رابرت (۱۳۷۲)، **نظریه های متعارض در روابط بین الملل**، ترجمه طیب، علیرضا. بزرگی، وحید. تهران: نشر قومس.

- سبحانی فر، محمد جواد (۱۳۸۳)، **تأثیر عوامل همگرایی و واگرایی در روابط دو کشور ایران و عربستان**، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره، ۱۸.

- فولر، گراهام (۱۳۷۳)، **قبله عالم ژئوپلیتیک ایران**، ترجمه مخبر، عباس، تهران: نشر مرکز.

- کاظمی، سید علی اصغر (۱۳۶۶)، **مدیریت بحرانهای بین المللی**، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی.

- مجموعه مقالات عراق نوین و تحولات خاورمیانه (۱۳۸۷)، تهران، موسسه مطالعاتی اندیشه سازان.

ب: منابع لاتین

- Cordesman, A., & Rodhan, K. (۲۰۰۷). **Gulf Military Forces in the Area of Asymetric Wars**. Washington: CSIS.

- Cordesman, A. (۲۰۰۱). **Saudi Arabia and Iran**. Washington: CSIS.

- Salman Al Saud, F. (۲۰۰۳). **Iran, Saudi Arabia and the Gulf**. London: Tauris.